

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА****V. I. Шахов**, orcid.org/0000-0003-1535-2802**V. V. Шахов**, orcid.org/0000-0002-1069-9295

У статті проаналізовано та узагальнено результати виконаного емпіричного дослідження соціально-психологічних ресурсів, що визначають психологічні особливості становлення професійної ідентичності майбутніх психологів у процесі їх професійної підготовки у закладах вищої освіти. Були виявлені суттєві відмінності у показниках професійної ідентичності студентів першого та четвертого курсів, що визначають сформований статус професійної ідентичності. Зокрема, найбільш суттєві відмінності у статусі професійної ідентичності між студентами першого і четвертого курсів були виявлені за шкалами автономії, служіння і виклику.

Ключові слова: професійна ідентичність майбутніх психологів, соціально-психологічні ресурси розвитку професійної ідентичності, критерії, показники та рівні професійної ідентичності.

**SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL RESOURCES FOR THE DEVELOPMENT OF THE
PROFESSIONAL IDENTITY OF A FUTURE PSYCHOLOGIST****V.I. Shakhov, V.V. Shahov**

The article analyzes and summarizes the results of an empirical study of socio-psychological resources that determine the psychological features of the professional identity of future psychologists in the process of their training in higher education. There were significant differences in the indicators of professional identity of first and fourth year students, which determine the current status of professional identity. In particular, the most significant differences in the status of professional identity between first- and fourth-year students were identified on the scales of autonomy, service, and challenge. A significant difference between first- and fourth-year students is characterized by the data on the "moratorium" scale, which indicates the predominance of first-year students in the state of identity crisis and active efforts to solve it by trying different options. The status of a "moratorium" usually involves high anxiety. Comparing the results of the study of professional identity of first and fourth year students, in the course of empirical research we found significant differences in the indicators that determine the imposed, formed status of professional identity and moratorium. Thus, according to our data, most fourth-year students have achieved a professional identity. This indicates the formation of a certain set of personally significant goals, values and beliefs that provide a sense of direction and meaningfulness of life.

Keywords: professional identity of future psychologists, socio-psychological resources of professional identity development, criteria, indicators and levels of professional identity.

Період здобуття освіти у закладі вищої освіти є унікальним етапом, пов'язаним із соціалізацією та отриманням нового життєво важливого досвіду, а також із включення до нових соціальних груп, зокрема – до професійної спільноти, періодом формування якісно нових соціальних зв'язків, пов'язаних із професійною діяльністю. У свою чергу, це пов'язане з освоєнням теоретичних та практичних складових професійної освіти в умовах інтегрованого навчального середовища, яке, будучи потужним соціально-психологічним ресурсом, сприяє становленню професійної ідентичності майбутніх фахівців.

На думку психологів [9;10], високий рівень сформованості професійної ідентичності забезпечує фахівцеві переживання кризових періодів без руйнівних соціальних та особистих наслідків. Несформована професійна ідентичність робить особистість вразливою до різноманітних криз і може спричинити глибоку травматизацію аж до відмови від професії.

В період навчання у ЗВО та отримання досвіду від фахівців даної галузі одночасно відбувається і професійний розвиток, і особистісне зростання, і становлення професійної ідентичності. Відношення до себе як до частини професійної спільноти формує два одночасних процеси – входження до умовної групи представників певної професії та знайомство з реальною групою фахівців, що пов'язані між собою різними видами взаємодії та спільною діяльністю. Очевидним є те, що розвиток професійної ідентичності включає в себе усвідомлення типу наявного іміджу професії, що був прийнятий без серйозної психологічної травматизації та дискомфорту, а також цілеспрямовані дії з формування власного індивідуального іміджу [3]. Можна стверджувати, що становленню професійної ідентичності сприяють відносно нові соціально-психологічні методи (різноманітні тренінги, мультимедійні засоби, комп'ютерні засоби обробки інформації). У свою чергу, тренінги, які мають вигляд спеціально організованого професійно орієнтованого навчання є

своєрідним доповненням до більш відомих традиційних форм організації навчальної діяльності, до того ж вони сприяють особистісному зростанню майбутніх фахівців [3].

Показником закріпленості індивіда в професії можна вважати наявність сформованого соціально-психологічного чинника професійної ідентичності. До того ж необхідно брати до уваги, що не завжди результати, отримані в попередні роки, будуть надійними при поясненні професійної ідентичності фахівців сьогодні, оскільки цей процес є досить динамічним. Так як і будь-які інші процеси, що пов'язані з аналізом соціальних реалій, соціальна психологія є галуззю науки, що досить швидко змінюється, особливо це помітно при розгляді самого предмета досліджень [4].

Розглядаючи можливу перспективу зміни наукової парадигми, Г. Андреева звертає увагу на те, що в соціальній психології довго панувала думка про непохитність законів соціальної поведінки, характерних для стабільного суспільства. Особливо це помітно при розгляді "стабільність – нестабільність", що взагалі не фігурувала в дослідженнях протягом тривалого часу. У цьому випадку особистість представлена у дослідженнях минулих років надто розпливчато, без урахування наявних соціальних факторів впливу на її динаміку, тобто як носій тільки індивідуальних рис, наприклад, американський варіант, або ж як зразок колективістської психології – комуністичний варіант [1].

Одними із основних і найбільш частих є проблеми, які особливо тісно переплетені з соціальним контекстом, та зі змінами соціального буття. Вони впливають на суб'єктивні сприймання, реакції та поведінку людей. Наприклад, проблема соціального самовизначення та професійної самосвідомості, що відрізняється у різних напрямках та різних поглядах і залежить від соціально-економічних умов та менталітету. Як і будь-яка інша, професія психолога розвивається у досить швидкому темпі, відповідно і поява нових проблем, що характеризуються швидкими темпами в побуті, технологіях, економіці та політиці.

"Ідентичність є результатом активного процесу, що супроводжується появою у людини відчуття власної неперервності, тотожності і визначеності внаслідок належності до певного над-індивідуального цілого" [3]. Найвагомішою рисою сучасної молоді є готовність до виникнення та втілення власних ідей та прийняття самостійних рішень. Саме тому О. Білинська зазначає, що рішення людини в умовах стрімкого розвитку можна прирівняти до її функціонування в ситуаціях невизначеності, коли основним завданням стає не реалізація схвалюваних суспільством цільових орієнтувань та відповідно, строга рольова ідентифікація, а пошук об'єкта ідентичності, тобто встановлення смислу і значення даної ситуації для себе особисто, з мінімальною опорою на стару соціально-нормативну базу, але з актуалізацією усього особистісного ресурсу [1].

Таким чином, зміст професійної ідентифікації обумовлений різноплановими чинниками: нормативними, соціальними, соціально-психологічними, особистісними [5]. До соціально-психологічних відносять:

- значення інших у виникненні суб'єктивних відношень до різних професій (соціальний статус, матеріальне забезпечення, особливості організації професійної діяльності, професійного спілкування та взаємодії), гомогенність і стабільність соціального середовища, в якому відбувається професійна діяльність;
- характер соціальних взаємодій у професійній групі;
- внутрішньо-групові егоцентричні переважання або протиріччя в типовому професійному середовищі;
- характерна доля представника професії;
- перспективи самовираження та професійного зростання тощо.

О.В. Іщук до найвагоміших соціально-психологічних чинників, які впливають на формування професійної ідентичності майбутніх фахівців, відносить ті, що характеризуються якістю викладання, компетентністю викладачів, кількістю можливих варіантів додаткових засобів для засвоєння інформації, а також формою власності закладу вищої освіти.

Вітчизняна дослідниця В.В. Павлюх [7], запропонувала критерії, що лежать в основі забезпечення належного рівня якості освітніх послуг, які є характерними як для приватних, так і державних ЗВО:

- матеріально-технічні фактори: навчальні корпуси й побутові приміщення, сучасне обладнання та техніка, використання інноваційних освітніх технологій;
- науково-педагогічні фактори: рівень знань що може запропонувати викладацьке товариство, наявність і належний рівень наукових шкіл і організація наукових досліджень за напрямками підготовки фахівців, існування та конкурентна здатність навчальних програм відповідно за вимог ринку праці, належне навчально-методичне забезпечення, сучасні методики навчання; інноваційні підходи до організації навчального процесу, що розглядаються як сукупність різних характеристик, що зумовлюють забезпечення високого рівня підготовки фахівців згідно із сучасними вимогами суспільства тощо;
- споживчі фактори: затребуваність випускників на ринку праці, рівень доступності освітніх послуг, наявність держаної ліцензії на реалізацію освітніх послуг; гнучка цінова політика; медіа-активність керівництва закладу вищої освіти тощо.

Першочерговим для керівництва є підтримка плавного, рентабельного ходу діяльності ЗВО. Заклад вищої освіти об'єднують формальні правила й офіційна політика. Основними цінностями успіху можна

вважати чіткі лінії розподілу повноважень щодо прийняття рішень у закладі освіти; стандартизовані правила і процедури, які мають виконуватися співробітниками й студентами; механізми контролю та обліку.

Ринковий тип організації культури – це тип організаційної культури, що обумовлюється функціонуванням закладу вищої освіти з орієнтацією на зовнішнє оточення, а не на свої внутрішні справи. Ринкова культура оцінюється співробітниками й студентами як місце роботи або навчання, орієнтоване на результати. Переважна якість лідерів у ЗВО із таким типом культури – суворі конкуренція, вимогливість і непохитність. У такому випадку акцентується увага на зовнішніх позиціях закладу вищої освіти й контролі за якістю, своєчасністю та актуальністю. Основним завданням керівництва налаштувати та провести операції обмінів, продажів, контрактів з іншими клієнтами з метою досягнення конкурентної переваги.

Членів організації пов'язує прагнення перемагати, бути першими серед конкурентів, що переймається студентами закладу вищої освіти. Успіх визначається в даному типі організаційної культури в обсягах зайнятої ринкової частки й проникнення на ринки освітніх послуг, адже важливим є випередження суперників із конкурентної боротьби (інші ЗВО) за лідерство.

Нині розвиток освіти в Україні потребує врахування в функціонуванні закладів й установ освіти ринкових відносин, адже протягом останнього століття в усіх високорозвинених країнах активно розвивалася теорія менеджменту, і що не менш важливо, освітнього також, метою якого є забезпечення успіху й ефективності організацій та їх співробітників. Теперішні тенденції соціально-економічного розвитку країни потребують від очільників закладів вищої освіти швидкого пристосування й адаптації до мінливих умов. Цього можна досягнути за високого рівня відданості працівників організації, та довіри політики держави стосовно освіти до праці у важких умовах як з боку представників закладів вищої освіти, так і з боку студентів та їхніх батьків.

Заклади вищої освіти, що спрямовані на розкриття потенціалу особистості, вивчення професійно важливих знань, умінь і навичок, орієнтовані на професійні якості, формування професійної ідентичності студента, сприяють також розвитку професійній свідомості майбутнього фахівця. Отже, чинники, що обумовлені особливостями соціальної сфери, в якій функціонує організація, у нашому випадку – це заклад вищої освіти, пов'язані з об'єктивною складністю здійснення можливостей становлення професійної ідентичності студентів без наявних реальних умов праці й належного матеріально-технічного забезпечення.

Наступні чинники, які обумовлені особистісними характеристиками студентів. Характерологічний блок включає уявлення про такі якості особистості студента, як тривожність, самооцінка, нейротизм, ставлення до свого «Я» та ін. Даний блок дає змогу оцінювати особистість за такими характеристиками як упевненість у власних здібностях; задоволеність особливостями темпераменту, характеру, отриманими знаннями, вміннями та навичками, адекватність поведінки, самооцінки тощо.

До мотиваційного блоку входять мотивація досягнень, уникнення невдач, професійні наміри студентів, сформованість образу ідеального фахівця й бажання йому відповідати тощо. Комунікативний блок відповідає таким особистісним якостям як доброзичливість, емпатія, вміння слухати, потреба в спілкуванні з іншою людиною, бажання професійного спілкування та ін.

Для емоційно-вольового блоку характерними є наполегливість, самоконтроль, почуття професійного обов'язку, професійна цілеспрямованість та ін. Від рівня розвитку особистісних якостей і характеристик студентів залежить активна життєва позиція й спрямованість до професійної діяльності, що сприяє становленню професійної ідентичності.

Як результат всі соціально-психологічні чинники ідентичності майбутніх фахівців проявляються в трьох показниках: ставлення до себе як до фахівця; ставлення до професії; ставлення до професійної спільноти.

Ставлення до себе як до фахівця – образ себе як фахівця, професійна самооцінка, професійне самоставлення, готовність до професійних випробувань, здатність до конкуренції, мотивація оволодіння професією, індивідуальний імідж.

Ставлення до професії – образ професії, усвідомлення вимог професії до особистості, емоційно позитивне сприйняття професії, професійна спрямованість, професійна компетентність.

Ставлення до професійної спільноти – прийняття професійних норм і цінностей, сприйняття партнерів по комунікативній взаємодії, здатність до співробітництва, суб'єктивне відчуття належності до професійної спільноти, колективний імідж [5].

Результати теоретичного аналізу досліджуваної теми довели її значущість для вивчення професійної ідентичності студентів молодших курсів, що здобувають фах психолога, зокрема, особливості самовизначення та самосприймання себе як майбутнього психолога. Важливими факторами в дослідженні є динаміка намірів стати психологом та зміни у мотивації.

Виділяють мотиваційно-інтенціональний етап становлення професійної- етап ідентичності, що поєднує в собі доакадемічний етап професійного становлення та сприяє виникненню мотивації, зібрання необхідної інформації, дослідження себе, вибір майбутньої професії та накопичення інформації про неї, цілісне уявлення про її суб'єктивну сторону, професійно орієнтоване навчання та саморозвиток. Дані процеси

відбуваються під впливом існуючого соціального контексту (соціум, сім'я, школа, оточення друзів, тощо), що також, у свою чергу, сприяє формуванню мотивації і характеру конкретних, спрямованих на професію, дій майбутнього фахівця. Другим етапом становлення професійної ідентичності є накопичувально-екстеріоризаційний. Даний етап містить в собі академічну професійну підготовку, тобто традиційне навчання та цілеспрямовані впливи на індивіда, а також спрямований на професійно орієнтований особистісний розвиток, отримання відповідних професійних знань, умінь та практичних навичок, пошуки зразків для наслідування, входження особистості до професійної спільноти, отримання зворотного зв'язку, підтримки, рефлексію та формування уявлення про себе як про фахівця. Для вдалого проходження даного етапу становлення професійної ідентичності необхідне гармонійне поєднання саморозвитку, традиційного навчання та спеціально організованого професійно орієнтованого навчання. Наступним є інтеріоризаційний етап становлення професійної ідентичності. Його найчастіше можна побачити реалізованим вже на післядипломному рівні, де є інтернатура, перші роки самостійної професійної практики, однак за сприятливих умов може проявлятися вже на старших курсах. Даний етап поєднує в собі інтеріоризацію накопичених у процесі навчання професійних знань та досвіду, а також гармонійне поєднання всіх компонентів професійної ідентичності і ставлення до себе як до фахівця, ставлення до професії та ставлення до професійної спільноти. Вдала інтеріоризація гарантує безконфліктність і сформованість ідентичності, та не віднімаючи при цьому особистісної гнучкості та готовності до розвитку [3].

Експериментальна робота проводилася у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського. До участі в дослідженні було залучено 68 студентів першого та четвертого курсів спеціальності психологія. У ході проведення дослідження були використані такі методики:

1. Тест «Методика вивчення статусів професійної ідентичності» (А.А.Азабеля, А.Г.Герцова).
2. Опитувальник «Методика вивчення професійної ідентичності (МВПІ)» (Л.Б.Шнайдер).
3. «Опитувальник для визначення професійної готовності» (Л.Н.Кабардова).
4. Тест «Мотивація досягнення успіху» (Ю. М. Орлова).
5. Опитувальник «Якорі кар'єри» (Е.Шейна).

Під час аналізу результати, отримані в ході дослідження професійної ідентичності студентів перших курсів, порівнювалися із результатами дослідження студентів четвертих курсів. Таким чином, прослідковувалася динаміка розвитку психологічних особливостей професійної ідентичності майбутніх психологів.

У процесі дослідження за методикою вивчення статусів професійної ідентичності» (А.А.Азабеля, А.Г.Герцова) було виявлено, що у більшості досліджуваних студентів першого курсу (51%) був виявлений статус професійної ідентичності – мораторій (так звана «криза вибору»), що є свідченням усвідомлення проблеми вибору професії, і перебування в процесі її розв'язання, проте найбільш прийнятний варіант ще не визначений. Дещо менший відсоток студентів першого курсу (34%) мають сформований статус професійної ідентичності, у (9%) досліджуваних спостерігається невизначений статус професійної ідентичності та у 6% нав'язаний.

Переважає більшість студентів четвертого курсу (79%) виявили сформовану професійну ідентичність, яка характеризується визначеністю професійних планів, що стало результатом осмисленого самостійного рішення. Такий статус професійної ідентичності характеризуються усвідомленістю вибору і бажанням подальшого професійного розвитку. Їм притаманна впевненість у правильності прийнятого рішення. Цим статусом володіють ті, хто самостійно сформував систему знань про себе, про професійні цінності та життєві переконання. Вони можуть усвідомлено будувати своє життя тому, що вони знають до чого прагнуть. Також був виявлений незначний відсоток досліджуваних студентів четвертого курсу, для яких характерними є статус мораторію (12%), нав'язаний статус професійної ідентичності (6%), і незначна кількість має невизначений (3%). Результати проведеного дослідження подано на рисунку 1.

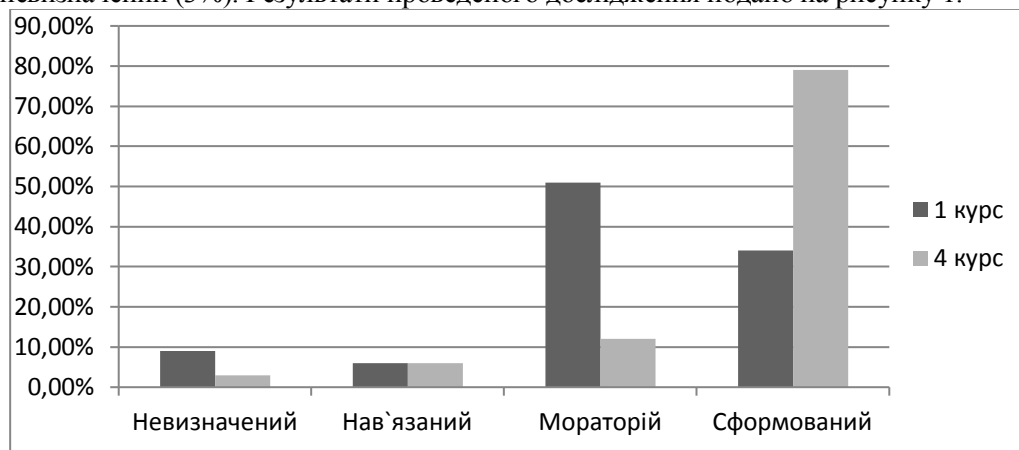

Рис. 1. Розподіл досліджуваних за статусом професійної ідентичності.

В процесі дослідження за «Методикою вивчення статусів професійної ідентичності» було визначено також ступінь вираженості переважаючих статусів ідентичності серед студентів. Зокрема, аналізуючи відповіді студентів, для яких характерним є статус мораторію (криза вибору), можна стверджувати, що у 50% досліджуваних студентів даний статус є вираженим нижче середнього, у 36% він має середній ступінь вираженості, у (10,4%) виражений вище середнього і у 3,6% – мораторій яскраво виражений. Результати подано на рисунку 2.

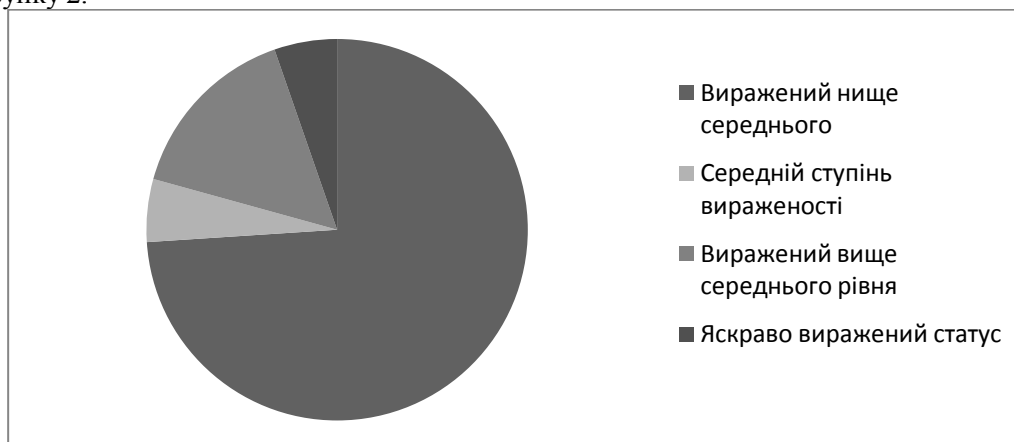

Рис. 2. Розподіл досліджуваних студентів першого курсу за ступенем вираженості статусу професійної ідентичності – мораторій.

Серед досліджуваних четвертого курсу, для яких характерним є сформований статус професійної ідентичності, були встановлені такі ступені її прояву: у (59%) досліджуваних яскраво виражений статус, у (31%) виразність вище середнього рівня і у (10%) – середній рівень вираженості. Результати подано на рисунку 3.

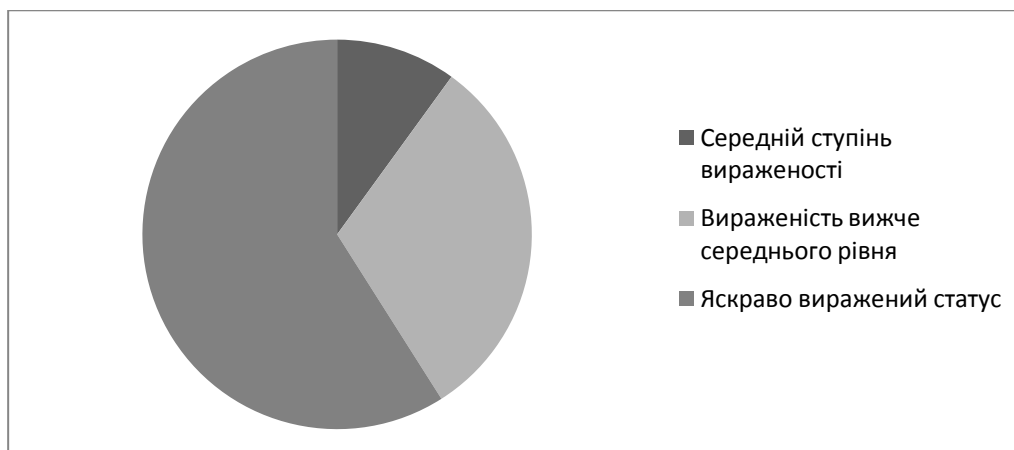

Рис.3. Розподіл досліджуваних четвертого курсу за ступенем вираженості сформованого статусу професійної ідентичності.

За «Методикою вивчення професійної ідентичності (МВПІ)» (Л.Б.Шнайдер) було визначено професійну ідентичність за допомогою слів-асоціацій. В результаті дослідження було отримано дані, що свідчать про переважання псевдоідентичності у 30% досліджуваних студентів першого курсу. Псевдоідентичність характеризується стабільним запереченням власної унікальності або ж, навпаки, її амбітним підкресленням з переходом у стереотипію, а також порушенням механізмів ідентифікації, порушенням тимчасової зв'язності життя, ригідністю Я-концепції, хворобливим неприйняттям критики на свою адресу, низькою рефлексією. У 24% студентів першого курсу спостерігається мораторій (криза ідентичності); 21% студентів притаманна дифузна ідентичність, що характеризується відсутністю ґрунтовних цілей, цінностей і переконань і спроб їх активно сформувати; для 16% студентів характерною є досягнута професійна ідентичність. У незначній частини студентів першого курсу (9%) спостерігається передчасна ідентичність, яка виникає в тих випадках, коли людина взагалі не робила незалежних життєвих виборів, а ідентичність не усвідомлюється і скоріше це варіант нав'язаної ідентичності.

Згідно отриманих даних за методикою Л.Б. Шнайдер, було встановлено, що значний відсоток студентів четвертого курсу має досягнуту професійну ідентичність (61%), що свідчить про сформовану певну сукупність особистісно-значущих цілей, цінностей і переконань, які забезпечують почуття спрямованості і осмисленості життя. У 30% студентів четвертого курсу переважає показник псевдоідентичності; для 9% опитуваних характерним є мораторій і у 3% студентів старшого курсу була виявлена дифузна професійна ідентичність. Результати подано на рисунку.4.

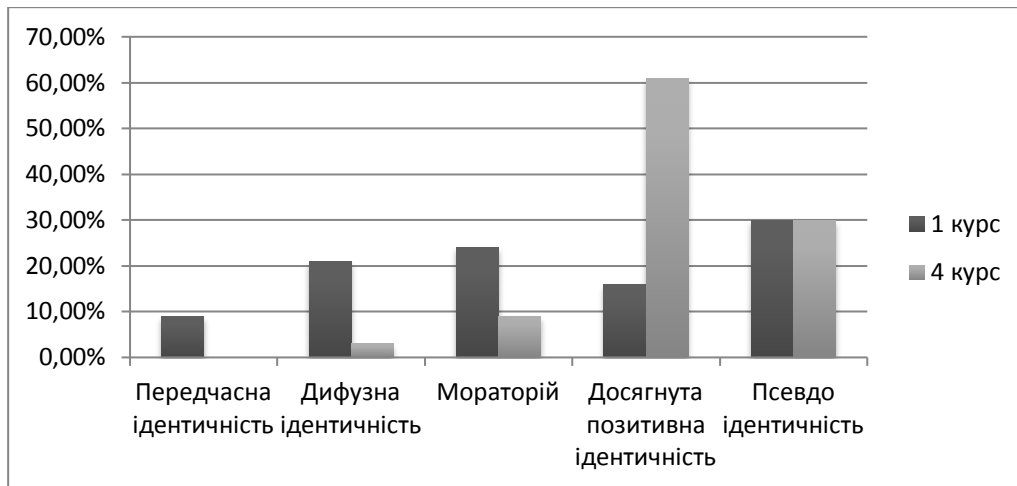

Рис.4. Розподіл досліджуваних за статусом професійної ідентичності.

За методикою «Визначення професійної готовності» (Л.Н. Кабардової) було досліджено ступінь готовності студентів до успішного функціонування (в навчанні, роботі) у певній професійній сфері. У більшості студентів першого курсу (70%) було визначено схильність до професії, що характеризується взаємодією людина-людина (Л-Л). Також для 15% студентів молодшого курсу визначальними є професії, що характеризуються співвідношенням людина – художній образ (Л-Х.О), для 6% студентів було визначено схильність до взаємодії людина – технік(Л-Т), для 6% – тип людина – знак (Л-З) і для 3% характерним є тип взаємодії людина – природа (Л-П).

Дані, отримані за методикою (Л.Н. Кабардової), свідчать про значне переважання серед студентів четвертого курсу схильності до професії, що характеризується взаємодією людина-людина (79%). Серед студентів старшого курсу є незначний відсоток і тих, у кого є схильність до професій із характерною взаємодією людина – знак (9%), співвідношенням людина – художній образ (6%), взаємодією людина – технік (3%) та типом взаємодії людина – природа (3%). Результати подано на рисунку 5.

Рис.5. Розподіл досліджуваних за типом взаємодії і характерною професійною сферою.

Отримані дані за методикою «Мотивація досягнення успіху» Ю.М. Орлова свідчать, що серед студентів першого курсу переважаючим є середній рівень мотивації досягнення успіху (49%), також характерний рівень вище середнього (24%), низький рівень (21%), і у (6%) досліджуваних вище середнього рівень мотивації досягнення успіху.

Схожі показники притаманні студентам четвертого курсу: у 40% досліджуваних був проявлений середній рівень мотивації досягнення успіху, для 21% характерний рівень вище середнього, у 21% – рівень нижче середнього, у 15% – низький рівень і у 3% досліджуваних – високий рівень мотивації досягнення успіху.

Середнє значення рівня потреби в досягненні успіху, що є характерним для переважної більшості студентів першого і четвертого курсів, свідчить про відсутність вираженої тенденції: іноді людина прагне до успіху, іноді уникає невдачі. Усвідомлення даної ситуації дозволяє людині самій почати керувати своєю мотивацією. Отримані результати емпіричного дослідження подано на рисунку 6.

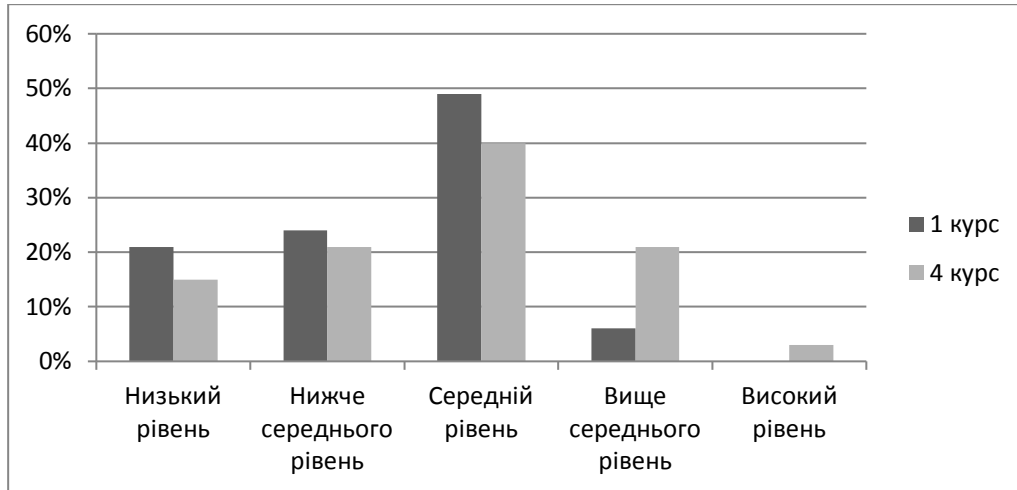

Рис. 6. Розподіл досліджуваних за рівнем мотивації досягнення успіху.

За допомогою опитувальника «Якорі кар'єри» Е.Шейна, було отримано дані, що свідчать про прийняття професійних норм і цінностей, сприйняття партнерів по комунікативній взаємодії, здатність до співробітництва, суб'єктивне відчуття приналежності до професійної спільноти, колективний імідж.

В даній методиці нас цікавили шкали: професійна компетентність, менеджмент, автономія, стабільність роботи, служіння та виклик, що яскраво демонструють особистісне ставлення до обраної студентом професії, перспектив та відношення до професійної спільноти. У результаті дослідження було отримано дані, що свідчать про різне відношення до цінностей та норм обраної професії у студентів 1 та 4 курсів. Результати подано на рисунку 7. Зокрема, для студентів молодшого курсу найвищий показник проявлений в категорії професійна компетентність (35%). Це є свідченням настанови характерної для амбіційних людей, які бажають визнання своїх талантів. Досягти значних професійних успіхів, стати майстрами своєї справи для студентів 1 курсу є пріоритетним у майбутній професії. Пріоритетною визначили автономію 27% першокурсників, виражена потреба в звільненні від обмежень організаційних правил, норм, стандартів. Інші цінності студенти першого курсу визначили пріоритетними у такому співвідношенні: стабільність роботи (13% опитуваних), менеджмент (10%), служіння (12%), виклик (3%) – перемога над іншими і вирішення складних проблем.

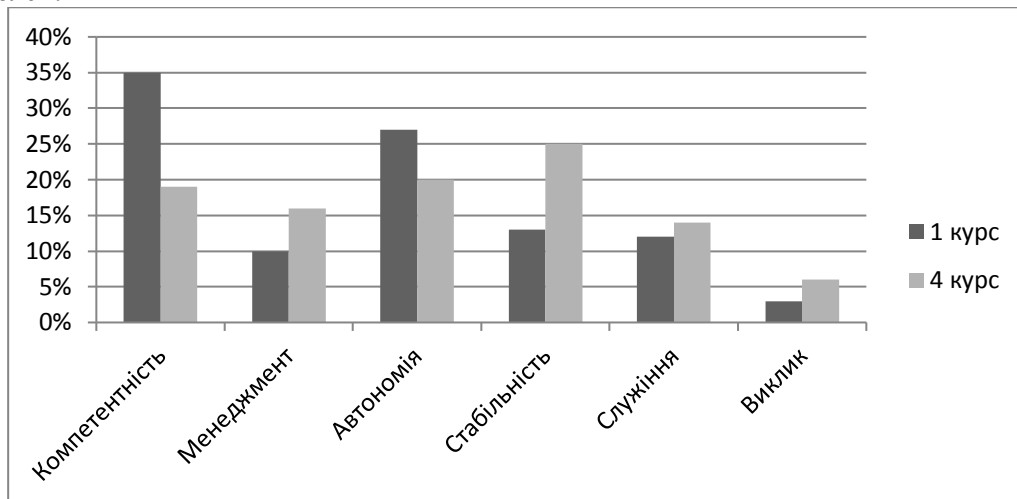

Рис. 7. Розподіл досліджуваних за ціннісними орієнтаціями в кар'єрі.

Для студентів 4 курсів пріоритетними цінностями є стабільність роботи (25%), автономія (20%) та професійна компетентність (19%). Серед четвертокурсників важливим визначили менеджмент (16%) – націленість на посаду, яка буде пов'язана з управлінням різними сферами діяльності, наявність аналітичних, комунікаційних навиків, емоційної врівноваженості, орієнтації на повну відповідальність за кінцевий результат. Також пріоритетними для себе старшокурсник визначили такі цінності: служіння (14%) та виклик (6%).

Висновки. Таким чином, порівнюючи результати дослідження професійної ідентичності студентів першого та четвертого курсів, в ході емпіричного дослідження нами були виявлені значні розбіжності у показниках, що визначають нав'язаний, сформований статус професійної ідентичності та мораторій за методикою «Методикою вивчення статусів професійної ідентичності» (А.А.Азабеля, А.Г.Герцова). Зокрема, визначено наявні достовірні відмінності за шкалою «нав'язаний статус професійної ідентичності» ($p = 0,02$, при $p \leq 0,05$). Це може свідчити про наявність впливу на вибір професії студентів перших курсів близьких або значущих для них людей, а отже, і на формування та усвідомлення їхньої професійної ідентичності.

Значною відмінністю між студентами першого і четвертих курсів характеризуються дані за шкалою «мораторій» ($p = 0,01$, при $p \leq 0,05$), що свідчить про переважання в студентів першого курсу стану кризи ідентичності й активні намагання її розв'язати, випробовуючи різні варіанти. Статус «мораторію», зазвичай, передбачає високу тривожність. Також значущий показник виявлено за шкалою «сформований статус професійної ідентичності» ($p = 0,01$, при $p \leq 0,05$). Сформований статус професійної ідентичності притаманний четвертому курсу, що свідчить про визначеність професійних планів.

Достовірно значущі відмінності за методикою вивчення професійної ідентичності (МВПШ)» (Л.Б. Шнайдер) були виявлені статистично достовірні відмінності ($p = 0$, при $p \leq 0,05$) між показниками її прояву у студентів першого та четвертого курсів. Згідно отриманих нами даних, більша частина студентів четвертого курсу має досягнуту професійну ідентичність, що свідчить про сформовану певну сукупність особистісно-значущих цілей, цінностей і переконань, які забезпечують почуття спрямованості й осмисленості життя. Статистично значущі відмінності були отримані за методикою «Якорі кар'єри» Е.Шейна. Зокрема, за шкалою компетентності спостерігається різниця між першим і четвертим курсами, що статистично доведено ($p = 0$, при $p \leq 0,05$). За шкалою автономії було виявлено статистично значущу відмінність між групами ($p = 0$, при $p \leq 0,05$), за шкалою служіння ($p = 0,015$, при $p \leq 0,05$), і виклик ($p = 0,039$, при $p \leq 0,05$). Дані результати є свідченням різного ставлення першого і четвертого курсів до соціальних чинників, що визначають професійну ідентичність.

Література

1. Андреева Г.М. В поисках новой парадигмы: традиции и старты XXI века // Социальная психология в современном мире / Под ред. Г.М. Андреевой, А.И. Донцова. – М.: Аспект Пресс, 2002. – С. 9-26.
2. Белинская Е. П. Исследования личности: традиции и перспективы / Е.П.Белинская. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 61с.
3. Борисюк А. С. Професійна ідентичність медичного психолога: соціально-психологічний аналіз / А.С.Борисюк. – Чернівці : Книги XXI, 2010. – 440 с.
4. Босак О. В. Чинники конкурентоспроможності вищих навчальних закладів у системі формування економіки знань / О.В.Босак // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. пр.– Львів: НЛТУ України.– 2007.– Вип.17.6.– С. 291 – 296.
5. Дубовская Е. М. Социализация в изменяющемся мире / Е.М.Дубовская. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 162 с.
6. Ермолаева Е. П. Профессиональная идентичность как комплексная характеристика соответствия субъекта и деятельности / Е.П. Ермолаева // Психологическое обозрение. – 1998. – № 2. – С. 34–39.
7. Павлюх В. В. Особливості дослідження професійної ідентичності у майбутніх практичних психологів / Павлюх В. В. // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського нац.університету імені Івана Огієнка. Сер.: Соціально-педагогічна. – 2009. – № 11. – С. 190 – 200.
8. Шахов В.В. Особливості становлення самосвідомості в студентському віці / В.В. Шахов // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. – Випуск 51. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. – С.134-139.
9. Шахов В.І. В. Ієрархія психологічних детермінант розвитку професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів / В.І.Шахов, В.В.Шахов // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Випуск 63. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2020. – С.227-233.
10. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: монография / Л. Б. Шнейдер. – М.: МОСУ, 2001. – 272 с.

References

1. Andreeva G.M. V poiskah novoj paradigmy: tradicii i starty XXI veka // Social'naya psihologiya v sovremennom mire / Pod red. G.M. Andreevoj, A.I. Doncova. – M.: Aspekt Press, 2002. – S. 9-26.
2. Belinskaya E. P. Issledovaniya lichnosti: tradicii i perspektivy / E.P.Belinskaya. – M.: Aspekt Press, 2002. – 61s.
3. Borysiuk A. S. Profesiina identychnist medychnoho psykholoha: sotsialno-psykholohichniy analiz / A.S.Borysiuk. – Chernivtsi : Knyhy KhKhI, 2010. – 440 s.
4. Bosak O. V. Chynnyky konkurentospromozhnosti vyshchych navchalnykh zakladiv u systemi formuvannia ekonomiky znan / O.V.Bosak // Naukovy visnyk NLTU Ukrainy: zb. nauk.-tekhn. pr.– Lviv: NLTU Ukrainy.– 2007.– Vyp. 17.6. – S. 291 – 296.
5. Dubovskaya E. M. Socializaciya v izmenyayushchemsya mire / E.M.Dubovskaya. – M.: Aspekt Press, 2002. – 162 s.
6. Ermolaeva E. P. Professional'naya identichnost' kak kompleksnaya harakteristika sootvetstviya sub"ekta i deyatel'nosti / E.P. Ermolaeva // Psihologicheskoe obozrenie. – 1998. – № 2. – S. 34–39.
7. Pavliukh V.V. Osoblyvosti doslidzhennia profesiinoi identychnosti u maibutnykh praktychnykh psykholohiv / Pavliukh V.V. // Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho nats.universytetu imeni Ivana Ohienka. Ser.: Sotsialno-pedahohichna. – 2009. – # 11. – S. 190 – 200.
8. Shakhov V.V. Osoblyvosti stanovlennia samosvidomosti v studentskomu vitsi / V.V. Shakhov // Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Pedahohika i psykholohiia: Zb. nauk. prats. – Vypusk 51. – Vinnytsia: TOV «Nilan LTD», 2017. – S.134-139.
9. Shakhov V.I. V. Iierarkhiia psykholohichnykh determinant rozvytku profesiinoi identychnosti studentiv – maibutnykh psykholohiv / V.I.Shakhov, V.V.Shakhov // Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. Kotsiubynskoho. Serii: Pedahohika i psykholohiia. – Vypusk 63. – Vinnytsia: TOV «Nilan LTD», 2020. – S.227-233.
10. Shnejder L. B. Professional'naya identichnost': monografiya / L. B. Shnejder. – M.: MOSU, 2001. – 272 s.